

SLOVENSKE LIUDSKE MASKE

RAZSTAVA

V SLOVENSKEM ETNOGRAFSKEM MUZEJU V LJUBLJANI

1963

NAŠA RAZSTAVA

Nastala je v želji, da bi zbrali na enem mestu, če že ne vse, pa vsaj večino naših ljudskih mask. To nam je narekovala dolžnost, da rešimo pred propadom, pred pozabo in pred izmaličenjem naše bogato, pestro in zanimivo ljudsko izročilo, ohranjeno v maskah, da proučimo, kaj je v njih prvobitnega, pa tudi, kaj se je pri njih spremenilo.

Slovenija je ena izmed redkih dežel v Evropi, kjer so se številni običaji ohranili do danes. In maske, ki nastopajo v teh običajih v vseh letnih časih in ob raznih življenjskih dogodkih, vam predstavljamo na tej razstavi. V glavnem je bila to bira Slovenskega etnografskega muzeja v letošnjem letu, predvsem pa še ob zadnjem pustu. Obenem pa je to tudi rezultat večletnih raziskovanj raznih inštitucij, od našega muzeja do Inštituta za slovensko narodopisje pri SAZU, Glasbeno-narodopisnega inštituta kot tudi posameznih pokrajinskih in krajevnih muzejev, ki jim na tem mestu izrekam za sodelovanje globoko zahvalo.

Razstavili smo glavne vrste slovenskih ljudskih mask, od vsake maske večina le po eno, čeprav vemo, da so podobne maske tudi še v drugih krajih. Po naših močeh

smo skušali zajeto vso Slovenijo, toda dobro se zavedamo, da je ta zbir slovenskih ljudskih mask še vedno pomanjkljiv, da nam bodo nova raziskovanja prinesla v muzej še doslej neznane, stare, lepe in zanimive maske, s katerimi bomo še bolj popestrili zakladnico naše pristne ljudske umetnosti.

Boris Kuhar,
ravnatelj
Slovenskega etnografskega muzeja

M A S K E

Splošno mnenje je, da so maske pač pustni rekvizit in nič več. Zmota! Maske so kulturnozgodovinsko najzanimivejši predmeti. Poznajo jih vsa ljudstva in zro na častitljivo izročilo, staro najmanj 30.000 let.

Z jamskih slikarij lovcev stare kamene dobe nam je doslej znanih nad 70 upodobitev našemljenih oseb. Vse predstavljajo živali, predvsem jelene. Poljedelci naslednje mlajše kamene dobe sicer niso opuščali živalskih (zoomorfnih) mask (jelena, volka, medveda) stare kamene dobe, a dodajali so jim že maske v podobi domačih živali (koze, goveda, konja), posebno pa so uvažali človeku podobne (antropomorfne) maske. Tako so v glavnem nastali tipi mask, ki jih poznamo še dandanes.

Maska paleolitskega lovca je bila magični pripomoček, ki si je z njim pomagal v življenjskem boju. Kako, ne vemo.

Neolitskemu poljedelcu pa je že začela rasti zavest o nadnaravnih silah, ki da je od njih odvisen njegov obstanek. Med demoni naj bi bili najmočnejši duhovi prednikov. Tako živi od neolitskih časov dalje vera, da obiskujejo mrtvi predniki ob določenih časih v letu svoje domove. Člani tajnih moških družb so se v teh dneh maskirali, da bi predstavljali rajnike, v njihovi podobi stopali z njimi v stik in

sprejemali dorasle mladeniče medse (inicijacije). Fantaziji primitivnega človeka je bilo prepuščeno, kako naj rajnika upodablja - nihče ga še ni videl, v tostranskem svetu zanj ni bilo primere. Tako si je izmišljal zanj fantastične preobleke, sprva v živalski in pozneje v človeški podobi.

Primitivni človek, ki si je nadel masko, je nehote zamenjal svojo individualnost za tisto, ki jo je predstavljala maska. Tako je živi človek utelešal rajnika in se vedel, kakor naj bi se bil vedel on. Zmerom je zbujal grozo. Rajnik, ki se je vrnil na svoj dom, je najprej stresel svoj srd zaradi izgubljenega življenja in imetja, zato je žive domače tepel, mazal s sajami, potresal s pepelom in moko, móčil, zahteval od njih dar (odkupnino!), skušal kaj ukrasti ali premakniti. Pri tem je dosledno molčal ali pa le malo govoril s spremenjenim glasom (falzetom), v hoji posnemal "plavanje" duhov, zato je venomer v ritmu poskakoval, z žvenketom zvoncev in truščem drugih ropotal pa posnemal hrupni spreved rajnikov ("divja jaga"). Toda rajnik ni bil samo zloben, bil je hkrati zmerom tudi dober. Njegov obisk je prinašal nevšečnosti, ki so si jih domači kar želeli, zakaj zapuščal je tudi blagoslov za naslednje leto... Takšno vedenje so si ohranile tradicionalne maske do današnjih dni.

Šemska obredja vsebujejo tudi razne magične praktike, ki merijo na plodnost in jih

n.pr. na Balkanu še niso opustili. Poljedelec, ki so mu demoni oživiljali vso naravo, se je hotel brez dvoma približati v maskah tudi vegetacijskim demonom ("zeleni Jurij"), čeprav so le-ti po mnenju sodobne znanosti v primerjavi z duhovi rajnikov v veliki manjšini.

Vsebinski razkroj šemskih obredij se je začel med grškim in rimskim ljudstvom že ob zatonu antike. Tradicionalnim maskam, ki so se iz obredne svečanosti sprevračale v burlesko, so se pridružile prvine iz grške in bizantinske komedije. V začetku srednjega veka so nato nova ljudstva prinesla v Evropo nedotaknjena šemska obredja, ki so bila v bistvu enaka staroselskim, preden jih je načel razkroj. Mešanje prvin je bilo neizogibno.

Kršćanstvo prvih stoletij se je borilo z vsemi silami proti "razuzdanim" šemskim običajem. Vsebino jim je dokončno razkrojilo, toda maske so ostale. Še več. Nastajali so novi tipi mask iz srednjeveških misterijev (hudič), iz pustnih zabav renesančnih in zgodnjebaročnih dvorov in mest (divji mož), iz commedie dell'arte (harlekin) i.dr. Vsi pa so bolj ali manj variacije že obstoječih tradicionalnih tipov.

Izredno bogata in pisana podoba evropskih šemskih običajev je torej stkana iz nešteti prepletajočih se starih in novejših prvin.

Skrivnost, da so se maske ohranile pri življenju po toliko tisočletjih, pa tiči v njih samih. Našemljenec, ki je predstavljal prednika, je bil deležen "nadčloveške" svobode: smel je počenjati, kar je hotel! Šemske svobščine spadajo k bistvu maske, ustrezajo pa tudi človeški naravi. Sproščajo v človeku skrite napetosti, kar je modro in zdravo, dokler seveda ne prekorači razumnih mer. Človek si želi biti kdaj pa kdaj "nekdo drug". To dvoje zagotavlja maskam obstoj, dokler bo trajalo človeštvo.

Čas prinaša kajpak svoje spremembe. Tam, kjer maske nadaljujejo pradžavo izročilo, ostajajo kakor pred tisočletji privilegij moških (že stoletja skrbe za to fantovščine). Kjer pa je izročilo načeto ali razkrojeno, se mas polaščajo otroci in se med našemljenci pojavljajo ženske. S tem je izročila konec.

Kar sledi, je pustna zabava s tovarniškimi maskami in modnimi kostumi.

Dr. Niko Kuret

V O D I Č P O R A Z S T A V I

Že pred vrati prve razstavne dvorane nas sprejme prijazna maska "ta bršljanast" iz Cerknega. Lesena, nasmejana, dobrodušna maska ene izmed postav, ki je poosebljala pomlad v cerkljanski laufariji. Vsa obleka je sešita iz zelenih listov bršljana.

P r v a d v o r a n a

Ob zemljevidu, ki nam pokaže, odkod so naše razstavljene maske, je nekaj literature, terenskih zapiskov in fotografij ter drugega strokovnega gradiva o naših maskah iz arhiva Slovenskega etnografskega muzeja.

Na steni je slika maske na staroslovanskem obesku, najdenem v Hajdini pri Ptuju. Obraz maske je funkcionalno razširjen v tri smeri, kar hkrati spominja na masko z ušesnima nastavkoma in naglavnim okrasom. Take okrasne maske so nam v umetnosti znane iz antike, v uporabne namene jih srečujemo na primer na Stúdencih, kjer bruhajo vodo človeške ali levje glave. Njihova zveza s praviimi maskami je le osrednja. Tudi maska na staroslovanskem obesku je utegnila nastati po zgledu pravih mask. Njena funkcija je bila gotovo le **posredno** okrasna, njen pravi pomen pa je bil obrambni (apotropejski): podoba prednika naj bi varovala njegovo potomstvo.

Kurentova maska, ki je precej podobna maski na staroslovanskem obesku, nam daje slutiti skupni izvor obeh mask, ki sega nedvomno daleč v davnino.

Zeleni Jurij. Jur, Jurač ali Vesnik, to je skupno ime za lik maske, ki jo najdemo skoraj po vsej Sloveniji in še daleč prek njenih meja. Po svojem izvoru je to nedvomno maska, s katero se je hotel davni človek približati vegetacijskim demonom in si v zeleni, cvetoči preobleki zagotoviti rast in plodnost na polju, pri živini in družini. Nekoč so vodili zelenega Jurija od hiše do hiše, prepevali posebne jurjevske pesmi in pobirali darove na Koroškem, Štajerskem in v Beli Krajini, kjer se je ta običaj ohranil vse do danes. Tudi naš zeleni Jurij je tak, kakršnega še danes delajo in ga nato vodijo črnomaljski fantiči. Jurjevske običaje in zelenega Jurija, starega nekaj desetletij, pa si lahko ogledate na slikah na steni.

Rabolj je izumrli lik ljudske maske s Ptujskega polja in Haloz. V Novicah iz leta 1857 preberemo, da rabolj spremlja Vesnika in da je oblečen v slamo in kožuh. "Na zeleni trati se zeleni Jurij in rabolj spoprime. Zeleni Jurij zmaga. Brez dvoma je to boj med zimo in poletjem." Torej predstavlja rabolj zimo. Danes je naslednik že zdavnaj pozabljenega rabolja verjetno medved, ki spremlja kurento po Ptujskem

polju.

Tudi brna - brez nje nekoč ni bilo gorenjske svatbe - je že izumrla. Brna je oponašala konja, osla ali kozo, čeprav je imela na koncu glave kljun. Bila ni to ne ono, tako da so ji svatje šaljivo zapeli:

Osu ni, kozu ni,
kakšna brna pa si ti?

Brna na razstavi je rekonstrukcija po slikah slikarja Groharja.

Po drugih pokrajinah Slovenije pa je ponekod še danes navada, da pripeljejo na svatbe kakšno živalsko masko. V okolici Mengša je to kamela. Pod rjuho skrita fanta jo predstavljata kot vidimo na fotografiji na steni.

Perhta se pojavi ob stiku bavarskega in slovanskega sveta v Vzhodnih Alpah, nekje na mejah Karantanije v 8. stoletju. To je ženski demon, ki mu sledimo daleč na vzhod. Kakor je avstrijsko-bavarsko ozemlje do danes ohranilo svoje ("lepe" in "grde") Perhta, chte, tako je poznala vsa zahodna Slovenija (Soška dolina in slovenska Koroška, Gornja Savska dolina, Karavanke do Tržiča in del Gorenjskega) Pehto ali Pehtro, Perto, Pirtto, Pehtrno, Pehtribabo. Strédujemo jo tudi v Italiji (Befana) in na Češkem (Perechta, Šperechta). Pehta se pojavlja navadno dan pred praznikom Treh kraljev (5. januarja). Dandanes hodi še Podkorenom (ode-ta samo v rjuho in z gorjačo v roki) in po

Ziljski dolini (v kožuhu in z grdo masko na glavi). Do prve vojne so Pirte v spremstvu "krivopetnic" strašile po Trenti in je hodila Pehta po Gornji Savski dolini do Dovjega. V Pehte so se napravljali fantje. Posebno značilne maske so ohranjene z Brnice in iz Malošč na Koroškem v celovškem deželnem muzeju Spremljevalci Pehte so zvonili z velikimi zvonci. V Ziljski dolini se napravljajo v Pehtre le še šolarji, v Kanalski dolini pa Pehtre ni več, samo otroci se podijo z zvonci po vasi. V Gornji Savski dolini je Pehtra zašla v pripovedko (prim. Vandotovega "Kekca!"). Naši Pehtri na fotografiji pa so iz Zahomca. ~~na Ceronjskem.~~

Bohinjske šeme. Na Slovenskem so se samo v Bohinju do danes ohranili šemski obhodi ob prehodu iz starega v novo leto, torej v času, ko se po prastari veri duhovi rajnikov vračajo iz onostranstva. Preproste prténe maske bohinjskih "otepovcev" zbujaajo v temi ob plapolanju plamenic dejansko vtis razpadajočega mrliškega obraza. V sprevodu pričajo ta star in ta stara in harlekin-"pvátož" o resnično davnem izročilu. K sedanjemu scenariju spreveda je prispevala razboritost starih Fužinarjev in celó zgodovina mu je vtisnila očiten pečat: vodja spreveda je "mêr", ki si je sposodil ime od nekdanjega Napoleonovega župana (maire). Sprevod predstavlja družino (očeta, mater, sinove, hčere).

Moški člani so napravljeni v kožuhe z večjidel kožuhovinastimi maskami in značilnim naglavnim okrasom (srnjakovo ali gamsovo rogovje), "ženske" so oblečene v navadno žensko nošo, obraz pa si zakrijejo s prtnimi maskami. Jedro vseh teh likov so predstave duhov rajnikov. Njihova prada vna vloga je pozabljena, obredje spremenjeno, a vera v blagoslov, ki ga prinašajo domačiji, je še živa in tudi dandanes v vsaki hiši voščijo srečno novo leto. Čeprav v vseh bohinjskih vaseh nastopajo več ali manj iste osebe, se njihove maske malo razlikujejo. Na slikah na steni vidite maske iz Stare Fužine, Srednje vasi in Češnjice. Skurina oblečenih šem pa je iz Češnjice.

D r u g a d v o r a n a

Dobrépoljske mačkare. Zbiranje darov za fantovsko gostijo je skupno poteza vseh šemskih običajev. "Jajčarice", ki zbirajo jajca (in druge darove) še pred prihodom drugih šem ("mačkar"), pa so posebnost dobrepoljske doline. Našemljena "mož" in "žena" se v spremstvu v kožuh napravljenega, grozljivega "grbca" oglašata v vsaki hiši in tako obere vso vas. Poleg "grbca", ki ima svoje vrstnike mimo korantov po vsej Evropi, zbuja "mož" pač zaslužen pozornost predvsem zaradi prelepega pokrivala, "kasturja", oblikovanega po poznih vplivih, med katerimi so bile stare kirasirske čelade nemara naj-

odločilnejše. Toda to je le delček dobré-poljskih máčkar, druge se pokažejo v glavnem v pisanem sprevodu. V njem srečujemo prvine s starodavnim in močno razširjenim izročilom: svatbeni sprevod s poroko pod vaško lipo, ta starega in ta staro (z otrokom iz cunj), obilnega nagačenega Kurenta, ki ga morajo voziti na vozičku in je imel svojega vrtnika pred 100 leti v Železnikih, in ga imajo še danes v grosupeljski okolici in na Balkanu, pa groteskni "babji mlin" (stare noter, mlade ven). Poleg tega orjejo po vasi obredni orači in se preganja od hiše do hiše "brna", ki jo prodajajo kakor "ruso" v ptujski ali "košuto" v celjski okolici. Bogato staro izročilo, prava paša za oči! V živih barvah nam jo je naslikal slovenski slikar, domačin iz Doprépolja, Tone Kralj.

Kostanjeviška šelma. Mestce ob Krki s sedemstoletno zgodovino je ohranilo svojevrstno šemsko dediščino. Njegovi nekdanji nemčurski "purgarji", v glavnem kmetje, so bili v najboljših odnosih z nemško sosesčino iz okoliških gradov. Gospôda si je poživljala enolično podeželjsko življenje s pustno kavalkado v maskah, ki ji je dala ime "Par force-Hatz", torej "lovski pogon". Nemčurski purgarji so to razumeli po svoje in so svoj pustni sprevod imenovali "Perforcenhavs". Ime je ostalo. Že davno slovensko zavedni Kostanjevčani ga ne razumejo, zaradi izročila pa norčevsko družbo še zmerom imenujejo tako. V prejšnjem stoletju

je bil kostanjeviški pust kaj preprost: brez mask so razigrani purgarji spremljali po mestnih ulicah svojega vodnika, ki je nosil bučo na kolu in mu je bilo ime "Schelmenvater". Zraven so ob bobnih in činelah skandirali svoje pustno geslo: "Schelma, Schelma, Schelmama, Schnaps is gut für Cholera..." Danes se je kostanjeviški pust razvil. Marsikakšno starino je razumel napak. Schelmenvater je postal "oče Šelme". "Šelma" seveda ni in je nikoli ni bilo. V starem meščanskem okviru, v katerega sodi poleg spreveda z "očetom Šelme" in odborom "Perforcenhavza" na čelu zlasti jetka kritika lanskeletnih nerodnosti, so našle mesto tudi tipično kmečke prvine, kakršna sta zlasti obredno oranje in sprevanje medveda. Pri pogrebu nagačenega kurenta na pepelnico, kod ga pozna vse Štajersko - dolenjsko Posavje in velik del Primorske, pa je našla v Kostanjevici svojo zadnjo funkcijo stara meščanska garda v svojih cesarsko-kraljevih uniformah. Sic transit...

Kamele, gambela, kamelce, kožuta, rüsa - glave pustnih živali, s kakršnimi se danes klopotajo fantiči ob pustu in na svatbah po Dolenjskem in na Štajerskem. Male kamelce nosijo kar v rokah in prosijo z njimi darove, večje pa so navadno glave živali, ki jih prodajajo, pobijajo, odirajo in ponujajo v veselje in smeh ljudem. Pri kamelah, košuti in rüsi se skrijejo pod rjuho ali odejo dva ali trije fantje, večkrat pa tudi

le eden. Tako dobimo masko - žival, kot je na primer razstavljena rüsa s Ptujskega polja. Ta ima svoje vrstnice ne le po Sloveniji, ampak sploh po vsem indoevropskem svetu: nizozemski znanstvenik Jaap Kunst ji je skušal najti sorodnike celo na Baliju v Indoneziji.

Borovo gostüvanje. To je nedvomno eden izmed naših običajev, pri katerem nastopa največ mask. Ta stari ljudski običaj je doma na Goričkem in Ravenskem v Prekmurju. Izvira iz pomladnih vegetacijskih obredij - vlečenju drevesa, ploha ali korita, kakršna poznamo iz vse Slovenije in ima svoj izvor v indoevropskih obredjih. Borovo gostüvanje je svojstvena varianta tega skupnega običaja. Če se ob pustu v Prekmurju nihče ne poroči, morajo za kazen prirediti borovo gostüvanje. Najstarejšega fanta ali dekle, ki sta se možila, pa ostala samska, poročijo z borom. Ob tem priredijo pravo svatbo, pri kateri sodeluje vsa vas. Ob posameznih borovih gostüvanjih smo našli že tudi do stopetdeset maskiranih oseb, od katerih je imela vsaka svojo določeno vlogo in tudi posebno masko.

Pred borovim gostüvanjem vabijo po vaseh na gostijo pozvačini. Te so prenesli v borovo gostüvanje iz pravih svatb in so poznani v vsem panonskem svetu.

Pomembna osebnost borovega gostüvanja je še pop, borov oče, borova mati, mladoženec (ženin), sneja (nevesta), turbaš, starešina, ci-

gani, bohove (prekmurski harlekin) in še mnogo druge osebe s prekmurske svatbe in vsi mogoči obrtniki. Prav gotovo je borovo gostovanje ena najbolj množičnih ljudskih iger v Sloveniji. Običaj so po osvoboditvi v Prekmurju ponovno oživel.

Koranti in njihovo spremstvo nam samo še potrjujejo, da je Vzhodna Štajerska res bogata pristnih ljudskih mask. Med njimi je na prvem mestu korant ali kurent. To je tipična maska poljedelske skupnosti. Značilna je njegova antropomorfna oblika, značilen njegov naglavni okras (goveji rogovi, ki jih zmerom bolj nadomeščajo lahke lesene rogovile). Perutnice ob strani, njegovo poskakanje, rožljanje z zvonci in njegov molk ga označujejo kot rajnika, ki se druží s sebi enakimi in v njihovi družbi obišče svoj dom. Za vse maske njegove vrste značilni kožuh je dediščina starejših živalskih mask, fantastično obličje skuša prikazati bitje "iz onostranstva", ki je drugačno in nekaj drugega kakor smo živi ljudje. Korant spremlja tudi orače: eden jih váruje, drugi pluži. Obredno oranje je znano od Daljnjega vzhoda do angleških otokov, upodablja ga že skalne risbe iz bronaste dobe v Skandinaviji. Prvotni obrambni pomen se je spojil s plodnostnim čarom. Tako je tudi korant med orači prevzel vlogo kakega vegetacijskega demona.

Značilnost šemskih običajev iz ptujske okolice je njihovo bogastvo. Poleg prastarega in po vsej Evropi razširjenega "medveda" so

posebno zanimivi "piceki", kakršnega vidite tudi na razstavi. Pravijo mu tudi kokotič. Tako se oblečejo fantiči, ki na vsakem dvoršču plešejo in poskakujejo, njihov "gonjač" pa prepeva in pobira darove.

Škoromati. Doma so po vaseh Hrušica, Loče, Javorje, Obrov, Podbrežje, Podgrad, Zajelše in Gradišče v Brkinih na Primorskem. V sprevodu nastopajo: poberin s poberinom, škoromati s kotletnimi zvonci in škoromati z brnenimi zvonci, škopiti s kleščami, maskere v belem, cigan in ciganka, dva pepeljuharja dobrega semena, kosec, trgovec z belim blagom, godec in slikar.

Na razstavi so prikazane tri maskirane figure v kostumih, kot so jih nosili ob škoromatenju leta 1962.

Škopiti nosi na glavi značilno kapo, narejeno iz oboda starega rešeta, v rokah pa drži klešče, ki so tako velike, da lahko objamejo tudi debelega človeka. Obraz in roke ima škopiti namazane s sajami.

Škoromat s zguonci hodi s poberinom, ki pobira jajca, meso in druge dobrote. Ta škoromat mora biti veljaven in postaven fant. Najznačilnejša zanj je stolčasta kapa z rožami, ki mu jo kmalu po Novem letu pomaga delati njegova mati ali dekle. Tako kot škopiti ima tudi škoromat s zguonci namazane roke s sajami in z njimi "olisa" po licih mimoidoče.

Cigan hodi okrog s ciganko in prosi za mleko, vino ali žganje.

Pust - njegova maska je v raznih krajih različna, prav tako tudi njegova vloga. Cunjasti pust na fotografiji je iz Anhovega. Tak, ves v barvastih cunjah, z visoko papirnato kapo, z barvastimi trakovi, z zvonci okrog pasu in dolgo palico z napihnjenim svinjskim mehurjem na koncu, tak še danes vodi fante, maskare, v vaseh okrog Anhovega v Soški dolini.

Njegov sovrstnik je pust ali "ta cunjast" iz Kubeda v Slovenski Istri.

Pust iz Drežnice ima tudi obleko iz cunj, toda čez njo obleče še kožuh, na obrazu pa ima enostavno izrezljano pobarvano demonsko-živalsko leseno abličje (obličje), kot v tem delu Primorske imenujejo masko.

V Drežnici, Drežniških Ravnah in Koseču, vasicah visoko pod Krnom, še danes hodijo p'ste na soboto pred pustom. Od hiše do hiše ponujajo starca, moža in ženo, ki verjetno simbolizirata zimo. Ob tem se odigrava šaljiva ljudska igra. Glavne maske v tem pustnem sprevodu so: pust, stara dva, cigajnarji, bobnar, čiminjer (dimnikar), tajfel, pob in čecha (fant in dekle). Ti so razdeljeni na lepe in grde maskare. Med zadnje sodi tudi razstavljeni pust, ki ščiti lepe maskare, se podi za otroki ter posiplje ljudi s pepelom. P'stè pod Krnom to še danes po zaslugi fantovščine žive maske, take kot so bile ne-

koč, kolikor sega nazaj ljudsko izročilo. Tudi med razstavljenimi maskami so nekatere stare že okrog petdeset let.

Soura je drug predstavnik kožuhovinarjev na Primorskem. Pred prvo svetovno vojno so jih poznali še v vseh vaseh okrog Kobarida. Zadnjič pa so se pojavile leta 1946 v Idrskem. Tako je tudi ta nekoč izredno razširjena pustna maska, ki je spremljala spreved lepih maškar, v zadnjih letih popolnoma izginila.

Cerkljanski laufarji. Razen drežniških so danes od vseh slovenskih samo še cerkljanske maske lesene. Pred nekaj desetletji so imeli lesene maske še v Mozirju. In med vsemi slovenskimi šemskimi običaji ima samo laufarija dramatično zaokrožen scenarij: Pusta krivijo vseh pomanjkljivosti v preteklem letu, zato ga sodnik obsodi na smrt, ta star ga z batom pobije (prizor je viden na razstavi) in laufarji ga odpeljejo iz vasi. Že Babilonci so skušali odvrniti bodoče zlo s tem, da so žrtvovali nekoga, ki je zlo poosebljal. Na drugi strani so si vračajoči se predniki zmerom lastili pravico, soditi napake živih in jih kaznovati. Oboje se prepleta v še danes ohranjenih "srenjskih sodbah", ki so mnogokje sestavni del šemskih obredij.

Laufarska družba je na moč pisana, po svojem nastanku pa kaj raznorodna. Osrednji lik, Pust, je po svoji zunanosti Divji mož, kot ga pozna izza srednjega veka sicer vsa Zahodna Evropa in nastopa pri nas v številnih pripovedkah, kot maska pa drugod na Slovenskem ni znan.

Do mnevamo, da so ga uvedli tuji naseljenci, morda tirolski rudarji, ki so prinesli s seboj tudi lesene maske. Njegova obleka je vsa izdelana iz mahu. Laufarskemu podobna obredja so namreč znana s Tirolskega. Značilno je tudi ime, ki je v alpskih deželah za našemljence (Läufer, Laufer). Med laufarji so ta star in ta stara, oba ta tirjasta, kosmati Lamant in morda še ta slamnast vsekakor starejši kakor drugi liki. Mlajšega izvora je ne le Divji mož-Pust, ampak še vrsta karikiranih domačih tipov kmeta, pastirja, obrtnikov in ne nazadnje "gospóda" in "gospé". Veselje ustvarjanja novih tipov je Cerkljanom v krvi. Ni ga zamorila prekinitev laufarije med obema vojnama, kakor je tudi znova oživel rezljanje mask. Leta 1956 oživljeni običaj kaže svojo trdoživost! Razstavljene so vse lesene maske, ki jih še sedaj vsako leto uporabljajo cerkljanski laufarji. Pred dobrimi štiridesetimi leti sta jih izrezovala v Cerknem še Zalazarjev Avguštin in Kobalov Blaž. Delo zadnjega rezbarja danes uspešno nadaljuje njegov vnuk France Kobal.

- o - o - o - o -

Tako, na koncu naše razstave smo. Z njo smo vam skušali prikazati vsaj del bogate kulturne dediščine naših ljudskih mask.

Razstavo je pripravil kolektiv Slovenskega etnografskega muzeja. Besedilo za vodič so napisali: dr. Niko Kuret, višji znanstveni sodelavec Inštituta za slovensko narodopisje pri SAZU, Boris Kuhar, ravnatelj SEM, in Marija Makarovič, kustos SEM.

Založba Slovenski etnografski muzej,
Ljubljana.